

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора юридичних наук, професора,
завідувача кафедри «Політологія та загальноправові дисципліни»
Національного університету «Запорізька політехніка»
Кириченка Юрія Вікторовича
на дисертаційне дослідження Свистунової Олени Вікторівни
на тему: «Конституційне право громадян України на соціальний захист», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Враховуючи, що Україна є соціальною державою, тому особливого значення набувають соціальні права і свободи людини і громадянина, серед яких важливе місце посідає конституційне право громадян на соціальний захист, яке проявляється в тому, що кожен громадянин має право на допомогу і підтримку з боку держави у разі, якщо через об'єктивні обставини він не може забезпечити себе і свою сім'ю самостійно. Це право забезпечує гідний рівень життя та гарантує доступ до основних соціальних благ.

На сьогоднішній день діяльність системи соціального захисту спрямована на створення умов для соціального добробуту, підтримку різних груп населення, забезпечення рівних можливостей для всіх та зменшення соціально економічної нерівності. Більш того, система соціального захисту не лише підтримує окремих громадян, а й створює підґрунтя для довгострокової соціальної та економічної стабільності держави.

Проблеми, що виникають у соціальній сфері, здебільшого пов'язані з недостатньою розвиненістю соціальної політики, економічними кризами та обмеженими фінансовими ресурсами. Для ефективного вирішення цих проблем необхідний системний підхід, який включає вдосконалення національного законодавства України, підвищення прозорості в управлінні ресурсами та створення механізмів, що забезпечують рівний доступ до соціальних послуг. Тільки комплексні та узгоджені дії держави можуть гарантувати кожному громадянину реальну реалізацію конституційного права на соціальний захист, сприяючи стабільності та розвитку суспільства.

Збройна агресія Російської Федерації проти України, економічна нестабільність та масштабне внутрішнє й зовнішнє переміщення населення, зумовило суттєві виклики для національної системи соціального захисту, а також спричинила поглиблення соціальної нерівності, оскільки значна частина громадян втратила стабільні джерела доходу, житло, доступ до отримання медичних та соціальних послуг.

Варто зазначити, що попри вагомий внесок вітчизняних і зарубіжних науковців у вивчення проблематики конституційного права на соціальний захист, значна частина його теоретичних і практичних аспектів досі не отримала комплексного осмислення, досліджувалася лише фрагментарно або залишалася без однозначного наукового вирішення. Відтак, актуальність дисертаційного дослідження Свистунової О. В. зумовлюється потребою у всебічному аналізі права громадян на соціальний захист у межах конституційного права, уточненні його доктринальних засад, а також у визначенні ключових напрямів удосконалення національного законодавства України у цій сфері з урахуванням процесів європейської інтеграції та поступового наближення до європейських стандартів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженої Постановою загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 р. № 12, а також у межах плану науково-дослідних робіт кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Національного університету «Запорізька політехніка» за напрямами: «Право та державознавство в умовах сучасних глобалізаційних процесів» (номер державної реєстрації 012021, що виконувалась в період з 2021–2024 роки) та «Формування та реалізація державної політики у сфері юридичної освіти та науки» (номер державної реєстрації 012024, терміни виконання з 2024-2027 роки).

Мета і завдання дослідження знайшли в роботі розв'язання на належному рівні, що дозволило автору отримати низку нових результатів, які відображають особистий внесок здобувача.

Мета дисертаційного дослідження полягає в комплексному теоретико-правовому обґрунтуванні конституційного права громадян України на соціальний захист, виявленні його особливостей, розробленні науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів реалізації та забезпечення цього права в умовах європейської інтеграції та сучасних соціально-економічних викликів. Задля її досягнення в дисертації визначено такі завдання, а саме: дослідити еволюцію підходів до розуміння концепції соціального захисту в межах конституційного права; розкрити основні етапи становлення та розвитку конституційного права громадянина на соціальний захист в Україні; визначити поняття, сутність та ознаки конституційного права громадянина на соціальний захист; охарактеризувати систему гарантій забезпечення конституційного права на соціальний захист в Україні; здійснити аналіз нормативно-правових гарантій реалізації конституційного права на соціальний захист; дослідити організаційно-правові гарантії забезпечення конституційного права на соціальний захист; окреслити проблеми та визначити перспективи вдосконалення конституційно-правового механізму забезпечення права на соціальний захист в Україні; проаналізувати специфіку європейських стандартів у сфері права на соціальний захист та можливості їх імплементації у національне законодавство.

Об'єктом дослідження визначено суспільні відносини, що виникають в процесі реалізації та забезпечення конституційного права на соціальний захист, а *предметом* дослідження є конституційне право громадян України на соціальний захист.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у системному аналізі конституційного права громадян України на соціальний захист та його юридичних гарантій, дослідженні практичних проблем реалізації та забезпеченні права в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови, а

також у вироблені науково обґрунтованих заходів щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування з урахуванням європейських стандартів.

Дисертація містить низку положень, які вперше обґрунтовано дисертанткою, а також положення, що були удосконалені та дістали подальшого розвитку в контексті дослідження конституційного права громадян України на соціальний захист. Серед них, на наш погляд, найбільший науковий та практичний інтерес становлять ті, які сформульовано вперше, а саме:

- комплексно проаналізовано проблеми реалізації та забезпечення конституційного права громадян України на соціальний захист в умовах дії воєнного стану, поєднуючи доктринальні положення та правозастосовну практику;

- запропоновано інтеграційно-орієнтований підхід до правового забезпечення соціального захисту, спрямований на ефективну реалізацію конституційного права людини на соціальний захист та врахування сучасних соціально-економічних викликів, принципів сталого розвитку й європейських стандартів у сфері соціальної політики;

- визначено особливості юридичних гарантій конституційного права на соціальний захист в умовах дії воєнного стану та післявоєнної відбудови, проведено комплексний аналіз інституційних, процесуальних та матеріально правових механізмів його забезпечення, оцінено їх ефективність, виявлено прогалини у законодавстві й практиці застосування та обґрунтовано заходи підвищення рівня правозахисного забезпечення соціальних прав громадян.

Дисертантка зробила вагомий внесок в удосконалення певних понять, доктринальних засад та наукових підходів щодо визначення поняття «концепція соціального захисту» як науково-правової моделі, що узагальнює основні ідеї, принципи та напрями розвитку системи соціального захисту та визначає методологічні засади вдосконалення її нормативно-правового регулювання; сучасної концепції «рівності та інклюзії» у сфері соціального

захисту, зокрема впровадження стандартів доступності у фізичній, цифровій, інформаційній та соціальній сферах, створення механізмів контролю за їх дотриманням та застосування податкових і фінансових стимулів для бізнесу й громадських організацій; періодизації етапів становлення та розвитку системи соціального захисту за законодавчим підходом; забезпечення громадян конституційними гарантіями соціального захисту з урахуванням судової практики Європейського Суду з прав людини, національної судової практики та міжнародних актів, що дозволяє більш чітко закріпити ключові елементи права на соціальний захист, зокрема: право на мінімальний рівень забезпечення, принцип недискримінації, право на ефективний захист, гарантії для уразливих категорій населення, прозорість і доступність інформації, механізми моніторингу та контролю; механізмів реалізації конституційного права на соціальний захист у сучасній правовій системі України, що включають уточнення та систематизацію законодавчих положень, усунення суперечностей між законами, закріплення чітких процедур доступу громадян до соціального захисту та забезпечення фінансових, організаційних і інституційних інструментів для практичної реалізації права.

Набули подальшого розвитку положення про конституційне право на соціальний захист як загальну юридичну категорію, що визначає основний правовий фундамент системи соціального захисту та передбачає дотримання суб'єктивних прав і обов'язків усіма учасниками соціально-правових відносин; механізми удосконалення нормативної бази забезпечення конституційного права на соціальний захист, зокрема шляхом закріплення у проекті Соціального кодексу України основних правових принципів регулювання відносин у сфері соціального захисту, гарантування права на соціальний захист визначеному колу осіб, забезпечення гендерної рівності у цій сфері, а також створення Єдиного електронного реєстру отримувачів соціальної підтримки; комплексні заходи для вирішення проблем реалізації конституційного права на соціальний захист, включаючи юридичний аудит та аналіз нормативно-правової бази, ухвалення уніфікованого законодавчого

акту, забезпечення правової визначеності, гармонізацію з міжнародними стандартами, встановлення спрощеної процедури судового захисту та проведення інституційних змін; положення щодо аналізу практики соціального захисту в економічно розвинених європейських країнах, що дозволяє Україні врахувати різноманітність правових підходів і розробити ефективну, прозору та стійку систему соціального захисту; пропозиції щодо впровадження електронних послуг, створення єдиного порталу соціальних послуг, інтеграції баз даних різних державних установ та використання цифрових посвідчень особи для підвищення ефективності та прозорості системи соціального захисту.

Авторські пропозиції щодо проєкту Соціального кодексу України, проєктів Цільової програми соціальної підтримки населення Запорізької області на 2025–2029 роки та Комплексної програми підтримки внутрішньо переміщених осіб на період 2025–2026 років підтверджують наукову новизну дисертаційного дослідження Свистунової О. В.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і пропозицій, сформульованих у дисертаційному дослідженні.

Аналіз тексту дисертації Свистунової О. В. дозволяє зробити висновок про наукову обґрунтованість і достовірність отриманих у ході науково-теоретичного дослідження результатів.

Усі теоретичні положення, висновки та пропозиції, які сформульовані в дисертації, зроблені на основі власних досліджень автора, аналізі та переосмисленні наукових і нормативно-правових джерел та повною мірою обґрунтовані та відповідають меті та завданням дослідження.

Високий науковий рівень дисертаційного дослідження підтверджується використанням різних загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, що забезпечило об'єктивний аналіз досліджуваного предмета та достовірність отриманих результатів і висновків.

Джерельну базу дисертаційної роботи склали міжнародно-правові акти у сфері прав людини, відповідні положення норм Конституції України та

конституцій деяких європейських держав у сфері соціального захисту, Рішення Конституційного Суду України, а також спеціальна юридична література насамперед вітчизняних учених щодо проблемних питань, пов'язаних з предметом дослідження, що свідчить про системність, глибину та всебічність проведеного дослідження, переконливість і достовірність отриманих результатів.

Ступінь обґрунтованості та достовірності результатів дослідження визначається логічністю та завершеністю структури дисертаційної роботи, єдністю її змісту, послідовністю викладення матеріалу. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що містять 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 250 сторінок, з них 211 сторінок основного тексту, список використаних джерел включає 308 найменувань і займає 25 сторінок та додатки викладено на 14 сторінках.

У **вступі** обґрунтовується актуальність роботи, висвітлюється сучасний стан її наукового розроблення, визначається мета та завдання, об'єкт і предмет дослідження, методологія проведених наукових пошуків, сформульовані положення, що розкривають наукову новизну роботи та теоретичне і практичне значення отриманих результатів, наводяться відомості про апробацію та публікацію результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

Обрана структура дисертації надала змогу автору у **першому розділі** роботи “Теоретичні засади дослідження конституційного права на соціальний захист” (с. 30-102) здійснити дослідження еволюції підходів щодо розуміння концепції соціального захисту в межах конституційного права; розкрити основні етапи становлення та розвитку конституційного права громадянина на соціальний захист в Україні та визначити поняття, сутність та ознаки конституційного права громадянина на соціальний захист.

Другий розділ дисертаційного дослідження “Гарантії конституційного права на соціальний захист в Україні” (с. 103-157) присвячений аналізу

конституційних гарантій забезпечення права громадян на соціальний захист, у якому охарактеризована система гарантій забезпечення конституційного права на соціальний захист в Україні; досліджено нормативно-правові та організаційно-правові гарантії забезпечення конституційного права громадян на соціальний захист.

У **третьому розділі** дисертації “Конституційно-правове забезпечення права на соціальний захист: проблеми, перспективи та міжнародний досвід” (с. 158-203) окреслено проблеми та визначено перспективи вдосконалення конституційно-правового механізму забезпечення права на соціальний захист в Україні; проаналізовано специфіку європейських стандартів у сфері права на соціальний захист та можливості їх імплементації у національне законодавство України.

Усі розділи дисертаційного дослідження логічно взаємопов’язані між собою та завершуються обґрунтованими, системними й переконливими висновками, що свідчить про його високий науковий рівень, обґрунтованість і достовірність сформульованих у ньому наукових положень, висновків та пропозицій.

У **загальних висновках**, на підставі проведеного комплексного дослідження визначення конституційного права громадян України на соціальний захист, наведено теоретичні узагальнення та рекомендації щодо вирішення визначеної проблематики.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані в дисертаційному дослідженні положення, висновки та авторські пропозиції можуть бути використані у подальших фундаментальних, загальнотеоретичних, галузевих і прикладних дослідженнях, присвячених проблематиці конституційного права громадян України на соціальний захист, а також у можливості використання розроблених пропозицій в освітньому процесі Національного університету «Запорізька політехніка» при викладанні навчальної дисципліни «Право соціального забезпечення» (акт впровадження від 28.08.2025 р.); при

підготовці проєктів Цільової програми соціальної підтримки населення Запорізької області на 2025–2029 роки та Комплексної програми підтримки внутрішньо переміщених осіб на період 2025–2026 років (акт впровадження від 22.09.2025 р.); під час підготовки проєкту Соціального кодексу України (довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження за напрямом: «Конституційне право громадян України на соціальний захист» № 53д9/10-2025/183620 від 08.08.2025 р.).

Повнота викладу матеріалів дисертації в наукових публікаціях, опублікованих автором. Основні теоретичні положення та результати дисертації знайшли відображення в достатній кількості публікацій у фахових виданнях України з юридичних наук (6 наукових статей), у науковому періодичному виданні держави країн Європейського Союзу (одна стаття), а також у 9 тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Оцінка мови та стилю викладення. Дисертаційне дослідження Свистунової О. В. виконане з дотриманням вимог сучасного українського ділового та наукового мовлення.

Дотримання академічної доброчесності. Дисертаційна робота Свистунової О. В. є самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею. За результатами аналізу звіту подібності та перевірки дисертації на текстові збіги ознак академічного плагіату не виявлено, що дозволяє зробити висновок про відсутність порушень академічної доброчесності.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела, які оформленні згідно вимог.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Свистунової О. В. варто зазначити, що, як і будь-яке дослідження, що має творчо-пошуковий характер, рецензована робота містить певні положення, що можуть бути предметом дискусії під час публічного захисту або подальших наукових розробок.

1. На стор. 27-28 дисертації зазначено, що сформульовані в роботі положення, висновки та авторські пропозиції впроваджено в освітній процес Національного університету «Запорізька політехніка» та використовуються при підготовці проєктів Цільової програми соціальної підтримки населення Запорізької області на 2025–2029 роки; Комплексної програми підтримки внутрішньо переміщених осіб на період 2025–2026 років, а також будуть враховані під час підготовки проєкту Соціального кодексу України. У той же час авторка оминула увагою просвітницьку та правовиховну діяльність, де також можуть бути використані результати дисертаційного дослідження для правового виховання населення України, формування правової свідомості громадян і підвищення на цій основі рівня їх правової культури насамперед у частині їхніх знань про соціальний захист.

2. Потребує додаткової аргументації позиція авторки щодо віднесення права громадян на соціальний захист до відповідної групи конституційних прав і свобод людини і громадянина, адже на стор. 103-104 дисертації зазначено, що «необхідно чітко з'ясувати сутність поняття «гарантій забезпечення права громадян на соціальний захист» у конституційному праві та визначити його відмінності від інших основних громадянських прав і свобод». А вже на стор. 107 роботи наголошено, що за своєю природою право на соціальний захист є соціальним правом.

3. У підрозділі 3.2. «Конституційне право на соціальний захист у країнах ЄС: можливості запозичення їх досвіду в Україні» (с. 180-203) було здійснено порівняльно-правове дослідження норм конституцій європейських держав у сфері соціального захисту, що дозволило виявити спільні риси та національні особливості правового регулювання соціального захисту в Європі, а також визначити кращі практики для вдосконалення національного законодавства України. Водночас конкретних пропозицій, спрямованих на оновлення положень ст. 46 Конституції України, в якій закріплено право громадян на соціальний захист, не запропоновано. На нашу думку, дисертація значно б виграла, якби дисертантка, враховуючи позитивний

європейський досвід, сформулювала і запропонувала конкретні науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення конституційно-правового регулювання права громадян на соціальний захист в Україні, що лише сприятиме підвищенню рівня національного конституційного законодавства та ефективності системи соціального забезпечення.

Однак, висловлені зауваження та пропозиції не є принциповими, вони мають за мету звернути увагу авторки на перспективні напрямки подальшої роботи над проблемними питаннями конституційного права громадян на соціальний захист та не впливають на загальну високу оцінку проведеного дослідження, а також не ставлять під сумнів значущість роботи, достовірність, наукову новизну, значення отриманих результатів, її значний теоретичний і практичний потенціал.

Загальний висновок про дисертаційну роботу. Представлене дисертаційне дослідження Свистунової О. В. на тему: «Конституційне право громадян України на соціальний захист», подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» є актуальною, самостійною, цілісною та завершеною науковою працею, в якому було отримано нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на досягнення поставленої мети.

За своєю актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, теоретичною та практичною значимістю отриманих результатів дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (із змінами та доповненнями), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44 (зі змінами й доповненнями), наказу Міністерства освіти і науки

України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (із змінами та доповненнями), а її авторка – Свистунова Олена Вікторівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

завідувач кафедри “Політологія
та загальноправові дисципліни”
Національного університету
“Запорізька політехніка”,
доктор юридичних наук, професор

Юрій КИРИЧЕНКО

Підпис

Засвідчую:

Начальник відділу кадрів

Місяць 1 Квітень 2017 року

